

90. rocznica praw miejskich Dąbrowy Górniczej

Tym artykułem pragniemy wprowadzić Czytelnika w tematykę obchodów jubileuszowych, które w najlepszy sposób opowiedzą o naszym mieście. Informacje o działalności dąbrowskich placówek kultury, oświaty i sportu pojawiać się będą we wszystkich numerach Raptularza w 2006 r.; przypomną historię, pokażą dzień dzisiejszy Dąbrowy Górniczej. Zaprezentujemy z tej okazji wiele znakomitych postaci zamieszkujących w Dąbrowie Górniczej.

Inaugurację jubileuszowych obchodów pod patronatem Prezydenta Miasta Jerzego Talkowskiego zorganizowało po raz pierwszy Muzeum Miejskie SZTYGARKA oraz Zespół Szkół Ekonomicznych im. Karola Adamieckiego. Ta ostatnia placówka co roku obchodzi święto swojego patrona, a w tym roku połączyła je z obchodami 90-lecia miasta.

Symposium naukowe pt. „Naukowa organizacja. Tradycja i współczesność” odbyło się w sali sesyjnej Urzędu Miejskiego. Rozpoczęto prezentacją multimedialną przybliżającą postać Karola Adamieckiego – wybitnego dąbrowianina. Lilia Knop, adiunkt Katedry Podstaw Zarządzania i Marketingu Wydziału Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej opowiedziała o znaczeniu strategii relacyjnych w zarządzaniu organizacjami, natomiast dr Marek Krannich wykazał, jak poprzez współpracę podnosić konkurencyjność. O moż-

liwościach rozwoju osobistego i zawodowego relacjonowała Ewa Madej – dyrektorka Akademickiego Centrum Kariery Akademii Ekonomicznej. Symposium zakończono prezentacją multimedialną pt. „Nie tylko węgiel”. Obchody jubileuszowe zainaugurowano również w Klubie Osiedlowym „Helikon”. Rys historyczny miasta nakreśliła dyrektorka Muzeum Miejskiego SZTYGARKA – Gabriela Vozsnak, natomiast dzieje ruchu artystycznego zaprezentował Włodzimierz Starościak. Spotkanie uświetniły prezentacje zespołów dąbrowskich działających na przestrzeni kilkudziesięciu lat, np. zespołu wokalnemuzycznego pod kierunkiem Jerzego Sojki, artystów – wychowanków Klubu „Helikon”. Wystąpiła również Anna Rozmus i Mariusz Kalaga. Całość występu w humorystyczny sposób powiązał Janusz Osiński – autor książki o ludziach kultury pt. „Całą gębą”. Obejrzeć można było też sta-

rannie przygotowaną wystawę starych dokumentów i fotografii z Dąbrowy Górniczej, przygotowaną przez dąbrowskie Muzeum.

Ważniejsze fakty z życia Dąbrowy Górniczej

Dąbrowa Górnicza, na podobieństwo innych miejscowości zagłębiowskich, pod którymi zalegały złoża surowców mineralnych, rozwinęła się z maleńkiej leśnej osady w duży organizm miejski. O losach wioski RADOCHA – STARA DĄBROWA zadecydował węgiel kamienny pojawiający się tu już przed rokiem 1785. Pozyskiwany metodą powierzchniową na pastwiskach Starej Dąbrowy należących do mieszczan będzińskich, w dalszych latach stymulował zmiany społeczno – kulturowe i gospodarcze dzisiejszej Dąbrowy Górniczej

Pierwsza wzmianka o wiosce odnaleziona w księgach parafii św. Trójcy w Będzinie pochodzi z 1726 roku. Warto nadmienić, że parafia dąbrowska powstała dopiero w 1901 roku z kościołem Matki Boskiej Anielskiej.

Przekształcenie osady leśnej w ośrodek przemysłowy było zapoczątkowane przez Stanisława Staszica, który zmodernizował kopalnię REDEN założoną przez Prusaków. Jego następcy uruchomili huty cynku KONSTANTY do wytapiania rudy dowożonej z okolic Sławkowa i Strzemieszyc. W pobliżu zakładów przemysłowych lokowano pierwsze gmachy urzędowe i robotnicze domki oraz szkołę elementarną /1820/. Całość otrzymała wspólną nazwę kolonii REDEN o charakterystycznym dla ówczesnych miast układzie ulic zachowanym do dziś. Nie można też nie wspomnieć, że przy kopalni pojawiła się pierwsza biblioteka z literaturą górniczo-hutniczą.

Najstarszą budowlą oddaną do użytku w 1824 roku jest zachowany

do dziś pałac Zachodniego Okręgu Górniczego /Obecnie Muzeum Miejskie SZTYGARKA/, który zaprojektował architekt włoski zatrudniony w tym zarządzie F.M. LANCI. Gmach od roku 1889 był siedzibą pierwszej w regionie SZKOŁY GÓRNICZEJ. Stacjonowały w nim wojska austriackie oraz polscy legioniści, którzy tak dzielnie walczyli pod Krzywopłotami, zatrzymując rosyjską ofensywę w listopadzie 1914 roku.

Obok hut cynku i kopalń węgla kamiennego, w roku 1839 ruszył jeden z najnowocześniejszych zakładów Królestwa – HUTA BANKOWA. Jej nazwa wywodziła się od inwestora BANKU POLSKIEGO. Zastosowano w niej przy wytopie surówki żelaza węgiel w miejsce stosowanego dotąd węgla drzewnego. W okolicy huty pojawiło się nowe osiedle zwane kolonią BANKOWA, a według szacunku ówczesnych władz górniczych Dąbrowę zamieszkiwało od 600 do 800 stałych mieszkańców. Nową kolonię usytuowano w dzisiejszych ulicach: Kościuszki, 3. Maja, Sienkiewicza, Żeromskiego, Łukasieńskiego.

Przełomowe znaczenie dla rozwoju Dąbrowy miało wprowadzenie w 1859 roku odgałęzienia linii kolejowej „drogi żelaznej warszawsko – wiedeńskiej” z Ząbkowic do Katowic. Druga linia kolejowa zwana „dąbrowsko – iwangrodzką” /1885/ uczyniła z dużej już osady przemysłowej spory węzeł kolejowy. Stacja końcowa tej kolei znajdowała się w miejscu obecnego Placu Wolności, a jej zabudowania trwały jeszcze na swoim miejscu w 1945 roku. Sprzyjająca komunikacja ułatwiła budowę kolejnych kopalń węgla /Flora, Paryż/ oraz pojawienie się nowej fabryki maszyn FITZNER-GAMPER – filii sosnowieckiego zakładu.

Od połowy XIX wieku Dąbrowa nazywana potocznie „górnica” powoli stawała się ośrodkiem oświatowo-kulturalnym tworzącego się przemysłowego regionu. Naczelnikiem Zachodniego Okręgu Górniczego /1834/ zostaje **Józef Cieszkowski h. ZERWIKAPTUR**, światły wychowanek kieleckiej szkoły Akademicko-Górnicej. Wprowadzając do techniki górniczej słownictwo polskie był twórcą terminu ZAGŁĘ-

BIE, które w połączeniu ze słowem DĄBROWSKIE zdecydowało o dzisiejszej nazwie naszego regionu.

Kontakty z teatrem sięgają września 1842 roku, kiedy do osady zawitała wędrowną trupą teatralną Wincentego Raszewskiego, a w rok później Towarzystwo Artystów Wędrownych. Te wizyty rozbudziły apetyt środowiska na własną scenę. Około 1887 roku pojawił się pierwszy teatrzyk zabawiający publiczność sztukami Aleksandra Fredry i Wojciecha Bogusławskiego. Kolejny teatrzyk zawiązał się w roku 1889, a reżyserem obydwu scen amatorskich był urzędnik kolejowy Jan Kownacki. Przedstawienia amatorskie urządzano w odremontowanym budynku nieczynnej huty KONSTANTY, ale salę udostępniono również przyjezdnym trupom teatralnym.

Górnicyzmem rodowodem szczyci się pierwsza w Dąbrowie, a w istocie i Zagłębiu jako Publiczna Biblioteka pod nazwą Stowarzyszenie DĄBROWSKA BIBLIOTEKA założona 12 listopada 1861 roku. Usytuowana w jednym z domków redenowskich przetrwała do września 1939 roku pod opieką kopalni FLORA. W gronie jej założycieli byli m.in.: Karol Adamiecki - inżynier górniczy, Jan Hempel - naczelnik Zachodniego Okręgu Górniczego, Julian Polcer - architekt, projektant pierwszego kościoła p.w. Św. Aleksandra. Funkcję bibliotekarza sprawował społecznie rachmistrz górniczy - Franciszek Parysiewicz.

Około 1862 roku wzniesiono pierwszy budynek szkolny przy ul. Kr. Jadwigi /wówczas Traktowa/, który kolejno gościł sześcioklasową szkołę elementarną, gimnazjum kupieckie, męskie seminarium nauczycielskie, Gimnazjum i Liceum im. Emilii Zawadzkiej /dziś Gimnazjum nr 1/. Od 1892 roku Dąbrowa wzbogaciła się o szkolne budynki przy ul. 3. Maja 30 /dziś MOPT/ i ks. G. Augustynika 1 /dziś filia Politechniki /.

W drugiej połowie XIX wieku Dąbrową coraz częściej interesowali się pisarze i dziennikarze zafascynowani dymiącymi hałdami i żarem hutniczych pieców. Pierwszą była Zofia Bukowiecka, która pozostawiła po sobie powieść dla młodzieży pt. HISTORIA O JANKU GÓRNIKU. Odwiedzając krewnych zapoznali się z życiem Dą-

browy – Bolesław Prus i Stefan Żeromski. Maria Konopnicka utrwaliła swoją obecność nowelką HANYSEK. Jej córka żona inżyniera Królikowskiego zatrudnionego w Hucie BANKOWEJ mieszkała w zburzonym po 1965 roku domku przy ul. Przybyłaka. Gabriela Zapolska była w Dąbrowie z teatrem kilkakrotnie. Zachwycona zgotowanym przez uczniów Szkoły Górniczej /zał. w 1889 r./ przyjęciem utrwaliła swoje wrażenia z pobytu utworem scenicznym pt. W DĄBROWIE GÓRNICZEJ, wystawianym na scenach GALICJI i w Wiedniu.

Aspiracje teatralne rodzącego się środowiska miejskiego sprawiły, że przystąpiono do budowy gmachu RESURSY z nowoczesną salą widowiskową. Obiekt otwarto 27 października 1895 roku, a przy okazji wybrukowano część ul. 3. Maja, do której dotarło wkrótce światło elektryczne. W murach nowego centrum społeczno-kulturalnego znalazły miejsce: sekcja teatralna z reżyserem Stanisławem Kontkiewiczem ze Szkoły Górniczej oraz Dąbrowskie Towarzystwo Muzyczne z dyrygentem chóru i orkiestry, Franciszkiem Koźminem. Zarząd RESURSY od 1904 roku udostępnił swoją salę widowiskową teatrowi sosnowieckiemu, który zaczął tu dość często przyjeżdżać ze swoimi spektaklami. Od 1903 roku w Resursie zaczęto wydawać fachowe czasopismo PRZEGLĄD GÓRNICZO-HUTNICZY pod redakcją Kazimierza Srokowskiego, drukowane w Zakładzie Poligraficznym Stanisława Święckiego. Wokół pisma skupili się wybitni polscy specjaliści, publikując swoje prace naukowe zgodnie z jego profilem.

Na fali rewolucyjnych wydarzeń 1905 roku dąbrowscy działacze oświatowi, w dniu 6 stycznia 1906 roku utworzyli oddział warszawskiego Uniwersytetu dla Wszystkich. Nękanie przez carat kontynuowali dzieło w oddziale Towarzystwa Kultury Polskiej, następnie w Towarzystwie Biblioteki dla Wszystkich im. H. Kołłątaja. To ważne wydarzenie łączy się z dzisiejszą Miejską Biblioteką Publiczną im. H. Kołłątaja. W gronie ówczesnych założycieli uniwersytetu byli m.in.: Halina i Adam Piwowski, Leon Nowak - absolwent Szkoły Górniczej

z 1895 roku, /późniejszy współwłaściciel drukarni S. Święckiego/, Halina Grodzicka - jedna z pierwszych absolwentek Gimnazjum E. Zawadzkiej, założonego w 1900 roku. Jej mąż Kazimierz organizował LEGIONY w Zagłębiu Dąbrowskim. Była również Maria Grzywak-Kaczyńska, kierowniczka szkoły elementarnej przy gimnazjum E. Zawadzkiej oraz Janina i Ludwik Berbeccy spokrewnieni z późniejszym generałem Leonem Berbeckim.

Rolę sceny widowiskowej od roku 1910 pełnił kinoteatr KOMETA późniejsze kino ARS, które zakończyło swoją działalność w 2005 roku, ale przez kilkadziesiąt lat wcześniej służyło mieszkańcom miasta. Dwaj urzędnicy huty BANKOWEJ otworzyli w początkach XX wieku własny teatr o nazwie BAGATELA przy ul. Szosowej /dziś Sobieskiego/. Służył teatrom amatorskim i profesjonalnym do wybuchu I wojny światowej, kiedy częściowo spłonął. Pozostał po nim jedynie budynek, w którym po II wojnie światowej znajdował się pierwszy tzw. DOM TOWAROWY, ówczesnego Miejskiego Handlu Detalicznego /MHD/.

W życiu społeczno-kulturalnym rodzącego się miasta nie zabrakło organizacji harcerskiej. Dnia 3 kwietnia 1911 roku na tajnym spotkaniu przy ul. Targowej 12 /Sienkiewicza/ Kazimierz Kierkowski, Stefan Piotrowski i inni powołali I Drużynę Skautową im. D. Czachowskiego. Z niej rozwinęły się późniejsze hufce ZHP w Będzinie, Sosnowcu i Strzemieszycach. Harcerze stali się duszą wielu przedsięwzięć oświatowo-kulturalnych i sportowych wśród młodzieży.

Przed wybuchem I wojny światowej nazywanej coraz częściej Dąbrową Górniczą było już sporo instytucji i urzędów publicznych kwalifikujących ponad 30. tysięczną gminę do rzędu miasta. Carat nie był skłonny przyznać praw miejskich miejscowości znanej z niepokojów rewolucyjno-niepodległościowych. Uczynił to dopiero marszałek armii austriacko-węgierskiej 28 sierpnia 1916 roku.

Choć okupant nie miał prawa podejmować tego typu aktów prawnych /Polska była w unii z Rosją/ został do

tego zmuszony sytuacją. Dąbrowę jako dużą gminę wiejską uczyniono nagle stolicą powiatu dąbrowskiego. Nowy twór administracyjny swoją wielkością i liczbą ludności dorównywał dzisiejszej Dąbrowie Górniczej. Wchłonął też miasteczka i gminy rozparcelowanego powiatu będzińskiego, którego część z Sosnowca zajęli Niemcy. Dąbrowę zaliczono do rzędu miast posiadających urząd prezydenta. To zaszczytne stanowisko objął dr Adam Piwowar, pedagog, uczony geolog i wielce zaangażowany bojownik o niepodległość. To on budował zręby administracji miejskiej w 1918 roku.

Powracając w granice powiatu będzińskiego, Dąbrowa Górnicza rozwijając życie społeczno-gospodarcze sprzyjała poczynaniom kulturalno-oświatowym. Z inicjatywy PPS po 1922 roku rozpoczął działalność kulturalną Dom Ludowy im. MONTWIŁA-MIRECKIEGO z kinem BAJKA przy ul. 3. Maja 14. Obiekt zaprojektował warszawski architekt Stifelman, a pomieścił on Miejską Czytelnię z biblioteką i lektorium. Była to już jednostka Miejskiej Biblioteki Publicznej im. H. Kołłątaja, którą kierował wspomniany już uprzednio Leon Nowak. Mimo przekazania miastu księgozbioru, losem placówki nadal interesowało się Towarzystwo Oświatowo-Kulturalne im. H. Kołłątaja – spadkobierca tradycji UNIWERSYTETU dla WSZYSTKICH.

Drugim ośrodkiem życia kulturalnego była sala kinoteatru COMETA /później ARS/ Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich. Prowadzono chór, sekcję sceniczną i orkiestrę dętą, a na Sali widowiskowej występował teatr sosnowiecki, artyści estradowi z kraju oraz znani amanci ówczesnych filmów, które wyświetlano dość systematycznie. O czym informował Kurier Zachodni nr 83 z 9 kwietnia 1920 roku, a z innych numerów tego dziennika wiadomo, że teatr sosnowiecki gościł na scenie COMETY we wtorki i piątki. Nie wszystko szło gładko bowiem w nr 51 z 5 marca 1921 roku przeczytać można, że teatr Czarneckiego z Sosnowca zaprzestał przedstawień w Dąbrowie Górniczej z powodu nietaktownego zachowania urzędników magistrackich nakłada-

jących zbyt wysoki podatek. Doszło jednak do pojednania, bowiem już 7 marca tego roku na prośbę Komitetu Plebiscytowego odegrano operetkę SZALONA DZIEWCZYNA.

Sala RESURSY była również w okresie międzywojennym miejscem, gdzie prezentował swoje sztuki teatr sosnowiecki. Funkcjonowało nadal Dąbrowskie Towarzystwo Muzyczne, którym po F. Koźminie kierował profesor dąbrowskich szkół średnich Karol Guzikowski. Od 1924 roku on dyrygował orkiestrą i chórem LUTNIA. Z inicjatywy towarzystwa powstało w Zagłębiu Okręgowe Towarzystwo Kół Śpiewaczych zrzeszające 12 zagłębiowskich towarzystw z: Będzina, Dąbrowy Górniczej, Gołonoga, Myszkowa, Olkusza, Porąbki, Sosnowca, Strzemieszyc i Zawiercia. W jego zarządzie zasiadali m.in.: Paweł Wachelko z Dąbrowskiego Tow. Muzycznego, Władysław Mrozik z Tow. Śpiewaczego HARMONIA z Gołonoga i Wiktor Koralewski - sztygar kopalni PARYŻ z Tow. Orkiestry i Lutni Górniczej. Wspólna reprezentacja zagłębiowskich chórów wystąpiła na ogólnopolskim zjeździe towarzystw śpiewaczych, 5 kwietnia 1938r. w Wilnie.

Ważną rolę w życiu kulturalnym miasta odgrywały miejscowe szkoły średnie. Szkoła Górnicza, gimnazja Zawadzkiej i Łukasiewskiego, prezentowały poprzez swoje zespoły teatralne ambitne repertuary jak: „Mazepa” J. Słowackiego, „Wesele” ST. Wyspiańskiego czy „Młody las” Hertz. W męskim gimnazjum im. W. Łukasiewskiego w 1933 r. zaczęto wydawać pismo MŁODZI IDĄ z inicjatywy młodego środowiska literackiego i polonistycznego.

W Szkole Podstawowej nr 3 od 1930 roku istniała redakcja POWSZECHNIKA, kierowana przez młodego nauczyciela Lucjana Balcerowskiego, obejmująca swoim zasięgiem Czeladź, Grodziec, Sosnowiec i Strzemieszycę. Żywy ruch muzyczny prowadzili w gimnazjum ŁUKASIEWSKIEGO bracia Franciszek i Kazimierz Wilkoszewscy, jego absolwenci z 1928 roku.

Po wybuchu I wojny światowej w Dąbrowie zamieszkał Feliks Perl, znany pisarz i teoretyk socjalistycz-

ny, który wydawał tu pismo ROBOTNIK. Pomagał mu w tym inny pisarz Zygmunt Kisielewski, którego żona Salomea uczyła biologii w gimnazjum Zawadzkiej. Ze znanych pisarzy w Dąbrowie Górniczej gościli: Andrzej Strug i Wacław Sieroszewski. W roku 1923 zjawił się tu Juliusz Kaden-Bandrowski, który pozostawił po sobie ślad w postaci powieści CZARNE SKRZYDŁA, opisując m.in. tragiczną katastrofę górników kopalni REDEN.

Synem pierwszego prezydenta Adama Piwowara był dobrze zapowiadający się poeta Lech, który łączył studia w Krakowie z pasjami poetyckimi, a zarazem był duchowym łącznikiem Krakowa z Zagłębiem, zaglądając tu często ze swoimi kolegami /Leon Kruczkowski, Adam Polewka i inni/ na spotkania literackie. Miastu swemu poświęcił on trzy poematy pt. WIERSZE z DĄBROWY GÓRNICZEJ. Nie dożył rozkwitu swojego talentu, jako oficer W.P. zginął w Starobielsku na przełomie 1941/42 roku. Tę przedwczesną śmierć zawdzięczał młody Lech tym, których jeszcze niedawno w okresie studenckim opiewał w strofach swoich wierszy.

Rodem z Dąbrowy Górniczej był ceniony muzyk i kompozytor Michał Spisak /1914-1965/ zmarły w Paryżu. Można powiedzieć, że wraz z przyłączeniem do Dąbrowy Górniczej Łęki i Strzemieszyc miasto można uznać za kolebkę Zygmunta Różyckiego i Krzysztofa Kieślowskiego. Pierwszy wywodził się z szlacheckiego folwarku w Łęce i był poetą, który jest uważany za twórcę słów do pieśni NA UST KORALU i O MÓJ ROZMARYNIE. Natomiast wybitny reżyser twór-

ca słynnego DEKALOGU Krzysztof Kieślowski okupację i pierwsze lata szkolne spędził w Strzemieszycach.

Kończąc rozważania o bogatych poczynaniach oświatowo-kulturalnych przełomu XIX/XX wieku trzeba podkreślić, że były one dziełem dziesiątek ofiarnych społeczników dąbrowskich. Te zaledwie zasygnalizowane działania sięgają znacznie głębiej niż obecna rocznica 90-lecia miasta Dąbrowy Górniczej. Świętując tę rocznicę, zechciejmy pamiętać, że dąbrowski duch oświatowo-kulturalny i niepodległościowy spajał stopniowo powstające osady, kolonie i dzielnice. Nasz HONOROWY OBYWATEL prof. Edward Ciuk wielokrotnie dopominał się o sporządzenie syntezy dokonań kulturotwórczych społeczeństwa Dąbrowy Górniczej. Nowe warunki ustrojowe sprzyjają temu, aby wydobyć z naszej przeszłości wszystko co chwalebne i przekazać w formie zapisanej nowemu pokoleniu. Wydaje się, że nie spełniają tej roli już dwa KONGRESY KULTURY ZAGŁĘBIA DĄBROWSKIEGO organizowane bardziej widowiskowo niż spójnie z treściami danymi do opublikowania w księdze naszych dotychczasowych dokonań.

Mój artykuł jest zaledwie sygnałną próbą ukazania przebogatej treści poczynania oświatowo-kulturalnych miasta i regionu. Jeśli jednak skłoni właściwe organy do podjęcia trudu sporządzenia takiego bilansu, będę czuł się w pełni usatysfakcjonowany. W kolejnym numerze w dziale TROCHĘ HISTORII przedstawię bardziej szczegółową przeszłość naszego miasta.

Włodzimierz Starościak

Bibliografia:

1. Dąbrowa Górnicza. Zarys rozwoju miasta. Praca zbiorowa pod red. W. Długoborskiego. Katowice 1976, s. 133-134
2. „Dziennik Zachodni” nr 49, 27-28 lutego 1999
3. Krajewski J.: Kiedy powstała Dąbrowa. W: Szkice do dziejów Zagłębia. Będzin 1996, s. 55
4. „Kurier Zachodni” nr 51, 5 marca 1921 r. i nr 9, 15 marca 1921 r.
5. Malicki B.: 55 lat w służbie oświaty /1906-1961/. Dąbrowa Górnicza 1965, s. 24 i 29
6. Monografia. Huta Bankowa 1834-1998. Oprac. M. Miciński. Dąbrowa Górnicza, s. 8-12
7. Niepielski A.: Nieco o przeszłości i rozwoju Dąbrowy Górniczej /z okazji 10-lecia istnienia jej jako miasta/. Dąbrowa Górnicza 1927 - brak paginacji
8. Olszewski K.: Z kronik teatralnych Zagłębia i Śląska. Kraków 1966, s. 65-68
9. Pierzchała J.: Legenda Zagłębia. Katowice 1963, s. 155
10. Starościak W.: Kultury i Sztuce 1958-1973. Dąbrowa Górnicza 1973, s. 12-14
11. Starościak W.: Miejska Biblioteka Publiczna w Dąbrowie Górniczej 1906-2001. Zarys dziejów. Dąbrowa Górnicza 2002, s. 9
12. Starościak W.: Rozwój działalności kulturalno-oświatowej w Dąbrowie Górniczej w l. 1960-1975. Praca magisterska. U. Śl. K-ce 1977, s. 14-16
13. Starościak W.: Ruch muzyczno-spiewaczy w Dąbrowie Górniczej. W: „Raptularz Kulturalny” nr 4 1998. Kawiarnia Literacka MBP w Dąbrowie Górniczej, s. 38-39
14. Starościak W.: Z dziejów harcerstwa Dąbrowy Górniczej 1911-1996. Kawiarnia Literacka MBP. Dąbrowa Górnicza 1996, s. 7-1
15. Starościak W.: Związki Lecha Piwowara z Dąbrową Górniczą /w 80. rocznicę istnienia miasta Kawiarnia Literacka MBP. Dąbrowa Górnicza, 1996, s. 6 i 19.
16. „Wiadomości Zagłębia” nr 38, 20 września 1968 r.
17. Wronkiewicz A.: Łączenie. Muzeum Miejskie SZYGARKA. Zeszyty Vol. V. Dąbrowa Górnicza 2001, s. 45-46 oraz „Wiadomości Zagłębia” nr 11, 14-20, marca 2006, s. 7.
18. Zieliński-Przemysła J.: Historia Zagłębia Dąbrowskiego. Zeszyt 11 Sosnowiec 1994, s. 512
19. Ziemia J.: Szygarka. Monografia Szkoły Górniczej. Katowice 1958, s. 42 i 153.